

gedetailleerd, waardoor men geneigd is de lezing midden in een hoofdstuk te staken en alvast aan het volgende te beginnen. Een verdeling van de hoofdstukken in paragrafen had de aandacht langer kunnen vasthouden. Soms krijgt dit proefschrift het karakter van een leerboek, vooral in hoofdstuk IV dat het Europese bestuur in de Javaanse gouvernementslanden beschrijft. Aardig is wel dat de macht van de Middenjavaanse vorsten wordt vergeleken met het traditionele Europese koningschap; hoewel de vergelijking niet zo veel oplevert, is het onderwerp hierdoor in een verrassend breder perspectief geplaatst.

Nog enkele ondergeschikte punten van kritiek. Van den Haspel neemt soms termen uit de oudere literatuur over waarvan het gebruik moet worden vermeden, zoals 'mohammedaans' in plaats van islamitisch. De omschrijving van een panghoeloe als een 'mohammedaanse priester' (xi) is zeker af te raden. De transcriptie van Javaanse woorden — vooral de a/o-wisseling — geschiedt niet steeds consequent. Nog een tip voor een volgende druk: de bekende Indonesische nationalist heette Tjipto Mangoenkoesoemo en niet Tjipto Mangkoenkoesoemo (221 en 300); de namen van enkele Javaanse groten (Mangkoeboemi, Mangkoenegro) hebben wellicht voor verwarring gezorgd.

Wij stellen vast dat Van den Haspel in haar proefschrift veel degelijke informatie over het Vorstenlandse bestuur aanreikt, gebaseerd op grondig onderzoek. De conclusies hadden wellicht iets prikkelender kunnen zijn. Men zal deze studie eerder als een hand- of leerboek raadplegen dan in één adem uitlezen. Het boek is voorzien van verhelderende schema's en is rijkelijk geïllustreerd. Eén illustratie (238) trok speciaal onze aandacht, waar bij een officiële ontmoeting tussen de soenan en de resident van Soerakarta een fraai geëncadreerde reclame voor Colgate-tandpasta aan de wand prijkt.

H. A. J. Klooster

E. Henssen, *Gerretson en Indië* (Groningen: Wolters-Noordhoff, Bouwma's Boekhuis, 1983, 231 blz., f32,-, ISBN 90 6243 032 5).

Het is een hachelijke zaak, een biografie te willen schrijven waarin slechts een deel van de activiteiten van de held van het verhaal worden belicht. Niettemin kunnen daar goede redenen voor zijn. Dat is hier zeker het geval, waar een meer uitputtende behandeling van de veelzijdige hoofdpersoon, in casu F. C. Gerretson, de schrijver gedwongen zou hebben, de redelijkerwijze aan een dissertatie te stellen grenzen te overschrijden. In dit opzicht vindt Henssen trouwens Gerretson zelf aan zijn zijde, die in woord en daad duidelijk genoeg heeft doen uitkomen, dat men van een dergelijk geschrift zijn levenswerk niet moet maken. Bovendien heeft hij in de inleidende hoofdstukken Gerretsons levensloop in hoofdlijnen geschetst, zodat diens Indische besognes niet geheel in de lucht blijven hangen. Getoond wordt, hoe de weg naar Indië voor Gerretson liep via Bilderdijk en Groen van Prinsterer. Zijn belangstelling voor dat land was dan ook, zoals Henssen terecht opmerkt, vooral van romantisch-nationalistische aard. Indië trok zijn aandacht als bezit van Nederland, niet om wat het zelf was of worden wilde. Dat was een beperking die niet alleen zijn historische, maar ook zijn politieke activiteiten in hoge mate heeft bepaald.

Wij lezen daar verder, hoe de loopbaan van Gerretson startte in 1913 met een benoeming als ambtenaar op het departement van koloniën. Daarna volgde de Bataafsche Petro-

leum Maatschappij en een Heidelbergse promotie waarvan, ook na de naspeuringen van Henssen, niet alleen de details, maar ook de hoofdzaken nog in nevelen gehuld blijven. In de hoofdstukken UI en IV wordt op heldere wijze beschreven hoe hij zich de ruimte verschaftte tot het uitleven van zijn al eerder manifest geworden professorale ambities door de beslissende zet te geven tot de stichting van een alternatieve indologenopleiding in Utrecht, bestemd om het 'Leidse monopolie' op dit gebied te doorbreken.

Tekenend voor zijn versatilititeit is dat hij al spoedig in aanvaring kwam met het curatorium doordat hij, de door dit lichaam aangehangen ideologie ten spijt, de studenten van de nieuwe school ging voorspellen dat zij voorbestemd waren, ooggetuigen te zijn van de ondergang van het koloniale rijk. Een inzicht in de toekomst overigens dat hem er in 1945 niet toe bracht, om werkeloos toe te zien hoe een en ander zich zou voltrekken. Zijn desperate acties tegen het regeringsbeleid inzake de Indonesische kwestie worden in hoofdstuk V betrekkelijk summier geschetst. Het meest paradoxale daarin is wel dat het ergste verwijt, dat Gerretson voor Van Mook en zijn medestanders wist te bedenken was, dat zij ideologen waren, 'in de ban van een allesvernietigende croyance: het onbepaalde zelfbeschikkingsrecht der volkeren'. Tot het verwijt aan de pragmaticus Van Mook, een ideoloog te zijn, had Gerretson, zelf dogmaticus bij uitstek, wel van al diens critici het minste recht. Het probleem met Gerretson was, zoals ook Henssen zeer terecht stelt, dat weliswaar het dogma van het eigen recht van de overheid hem in de ziel gegrift stond — wat hem in de Indonesische kwestie goed uitkwam — maar dat zijn alter ego, de politicus in de Vlaamse kwestie, het niet af kon zonder te lonken naar de in Van Mook verfoeide 'croyance' van het zelfbeschikkingsrecht. Dit onderhuidse conflict kan dienen om althans een deel van de tegenstrijdigheden in de — ondanks alles boeiende — persoon van Gerretson te verklaren.

Zo levert Henssen in zijn vlot geschreven, goed ingedeelde en in menig opzicht verhelderende studie een belangrijke bijdrage tot het portret van Gerretson en, daarmee, tot de schildering van een periode. Jammer is alleen dat de technische verzorging van zijn boek zeer veel te wensen overlaat. Ook krijgt men niet steeds de indruk, dat het onderzoek werkelijk grondig is verricht. Om een voorbeeld te noemen: op pagina 24 wordt melding gemaakt van een 'Report on the Philippines' van Taft, dat ten grondslag aan een nota van Gerretson gelegen zou hebben. Die nota is, zo wordt ons in de bijbehorende noot gemeld, niet teruggevonden in het archief van het ministerie van koloniën. Ook blijkt daaruit dat de schrijver, die inmiddels al een forse dosis wantrouwen ten aanzien van de waarheidsliefde van Gerretson heeft opgedaan, het rapport van Taft nimmer in handen heeft gehad en zelfs het bestaan ervan in twijfel trekt. Een blik in, bijvoorbeeld, Stibbes *Inleiding tot de kennis der bestuursinstellingen in vreemde koloniën* (Haarlem, 1924) 208 en 209, had hem althans van deze twijfels kunnen verlossen. Voorts waren iets uitvoeriger mededelingen over Gerretsons persoonlijke leven, zoals over zijn relatie tot de familie Van Daalen, die mede zijn wetenschappelijk werk beïnvloedde, wenselijk geweest. Dat geldt ook voor zijn contacten na 1945 toen hij, in zijn hetze tegen Van Mook cum suis, vaak opmerkelijk goed op de hoogte bleek te zijn van zaken, waarvan de kennis tot een nauwe kring van ingewijden beperkt had moeten blijven. Hoe dat in zijn werk ging, vertelt Henssen niet. In dit verband verdient het opmerking dat hij de circa 35 meter particulier archief van Gerretson, die aanvankelijk bij de Shell berustten en eerst onlangs aan het Algemeen Rijksarchief zijn geschonken, niet heeft geraadpleegd. Gezien het ontbreken van enige

verwijzing daarnaar moeten wij aannemen, dat hij zelfs van het bestaan daarvan niet op de hoogte is geweest. 'A qui la faulte'?

Dat men niet licht kan denken over de negatie van dit archief wordt onmiddellijk duidelijk, wanneer men bijvoorbeeld de dossiers in handen neemt, die gaan over Gerretsons promotie. De dichte mist waarin dit onderwerp in Henssens betoog nog steeds gehuld is, trekt dan al spoedig op. Men krijgt dan de gedrukte bul van de Heidelbergse universiteit in handen waarin vermeld wordt, dat hij daar op 11 januari 1917 summa cum laude is gepromoveerd op een dissertatie over 'Die Function des Staates und die Wirtschaftsform bei den niederen Jaegervoelkern'. In datzelfde archief bevindt zich ook een — zeer onaf— manuscript van dit werkstuk. Voorts is er een reçu van 10 mei 1918 waaruit blijkt dat hij 300 mark heeft gestort in de kassa van de universiteit 'als Sicherheit für den Druck' van zijn dissertatie. Uit een en ander kan men opmaken dat Gerretson wel terdege gepromoveerd is op de door hemzelf opgegeven datum, maar dat de publikatie van zijn manuscript is uitgebleven, wellicht ten gevolge van wanprestatie van de zijde van de Heidelbergse universiteit. Er liep in 1918 wel meer in Duitsland uit de hand!

Een derde punt van kritiek is, dat Henssen dikwijls op al te lichtvaardige wijze een oordeel velt over de betekenis van een bepaald onderdeel van Gerretsons werk. Zo is het mij niet duidelijk waar hij, op pagina 26, de zekerheid vandaan haalt dat de Sarekat Islam in oorsprong 'wel degelijk een zuiver economisch karakter' had. Uit de door S. L. van der Wal gepubliceerde nota's van Rinkes blijkt dat in ieder geval niet. Evenmin is het duidelijk waarom de stelling dat de leider van de Indische Partij, E. F. E. Douwes Dekker, streefde naar de vorming van 'een Indisch pays legal, een Indische bourgeoisie ... die het volk zou onderdrukken' fantasie was. Wellicht drukte Gerretson zich wat kras uit maar geheel uit de lucht gegrepen kan deze stelling — alweer met Rinkes in de hand — toch niet genoemd worden. Wel zeer pertinent oordeelt Henssen waar hij stelt (29) dat de opvatting 'dat Spanje zijn koloniën verloren had door opkomst van een mengras' op niets gebaseerd was. Nadere beschouwing van de rol van de mestizo bovenlaag in de dekolonisatie van onder andere Cuba en de Philippijnen zou hem tot meerdere behoedzaamheid kunnen hebben aangezet. Al even boud is de mededeling op pagina 100 waarin Gerretsons uitspraken over het cultuurstelsel vuurpijlen worden genoemd, die snel uitdoofden en geen blijvend licht verspreidden. Wie de literatuur daarover kent, weet dat het tegendeel eerder waar is. Deze lijst van ongemakken kan langer, maar nodig is dat niet. Ook zo zal het duidelijk zijn dat *Gerretson en Indië* een leesbaar boek is geworden over een interessant onderwerp maar dat, om het voorzichtig te zeggen, de 'finishing touch' ontbreekt.

P. J. Drooglever

P. Scholliers, *Loonindexering en sociale vrede. Koopkracht en klassenstrijd in België tijdens het interbellum* (Brussel: Centrum voor hedendaagse sociale geschiedenis Vrije Universiteit Brussel, 1985, 391 blz.).

Het boek van Scholliers, een uitwerking van zijn dissertatie, gaat over de evolutie van lonen, prijzen en koopkracht tijdens het interbellum in België. Zijn studie sluit methodisch aan op de sedert 1954 verrichte arbeid binnen het Interuniversitaire centrum voor